

EVRENSEL İNSAN HAKLARI VE KÜLTÜREL GÖRELİLİK*

Prof. Dr. Neşet TOKU**

Katolik geleneğe ve Aristokrasiye karşı inşa edilen yeni burjuva toplumsal yapısının meşruiyet zeminini teşkil etmek üzere kurgulanan “*evrensel insan hakları*” öğretisi (*human rights*), şüphesiz muayyen bir siyasal modele (liberal demokrasi ya da cumhuriyet) atıfta bulunan, menşe itibarıyla Batılı ve dolayısıyla da tarihsel ve özgül olan bir fenomendir. Öğretiye yönelik, günümüz dünyasında tartışılan konu, söylemin tarihsel ve özgül kaynağına rağmen evrensellik iddiası taşıması ve bu iddianın fiilî durum, kültürel görelilikle bağdaştırılıp bağdaştırılamayacağı hususudur. Kültürel görelilik inkâr edilemez bir gerçektir. Ahlak kuralları ve toplumsal kurumlar, kültürlerin çeşitliliğine bağlı olarak şaşırtıcı bir biçimde hayli farklılıklar göstermektedir. Şayet “*evrensel insan hakları*” herkesin sadece ve sadece insan niteliği taşıdığı için sahip olduğu haklar ise acaba bunları rölatif ahlakî ve kurumsal çeşitliliklerle uzlaştırmanın imkânı var mıdır? Bireyler söz konusu olduğunda, benimsendiği iddia edilen *niteliksel-doğal eşitlik* kriteri, farklı kültürler söz konusu olduğunda da benimsenmekte midir? Böyle bir iddiayı pratikte doğrulamak ne kadar mümkündür? *Rönesans* döneminin *hümanizması* bu nevi söylemlerin kökeni kabul edilecek olursa dört yüz yıllık tecrübe, insanlığı bugün itibarıyla arzulanan hedeflere ulaştırabilmiş midir? Böylesi sorulara verilebilecek cevaplar eğer olumsuz ise –ki muhtemelen olumsuz olacaktır- o taktirde “*evrensel insan hakları*” (*human rights*) öğretisi eleştiriye açık demektir ve behemehal revize edilmek zorunluluğu vardır. Bugünün çok-kültürlü evreninde yapılması arzulanan da tabiatıyla bundan başkası değildir.

Evrensel insan hakları öğretisinin tartışmaya açılmasının asıl nedeni, meşruiyet zeminini oluşturduğu on dokuzuncu yüzyıl liberal-demokratik (ya da cumhuriyetçi) modern ulus-devletin “*türdeş yurttaşlık*” anlayışına dayanan, kültürel çeşitliliklere duyarlı ve saygılı olmayan tarih dışı *kamusal alan* yaklaşımıdır. Avrupa’da geleneksel aristokratik siyasal sistemin uyruk-tebaa şeklindeki hiyerarşik-dikey toplumsal ilişkilerinin, Sanayi Devrimi ile birlikte modern siyasal sistemin yatay-yurttaş ilişkilerine dönüşmesi; aynı zamanda geleneğin aynı dine mensup insanların yerini, modernitenin aynı kültüre mensup insanların alması anlamını taşıyordu (Friedman, 2002: 17-18). Bir farkla ki, geleneksel yapı aynı dine mensup uyrukların aynı şeyleri tüketmelerini beklemezken, hiç değilse dayatmazken; modern yapı

* <http://www.nesettoku.com.tr/?p=311>

** Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü / ERZURUM

aynı kültüre mensup yurttaşların aynı şeyleri tüketmelerini gerekli kılıyordu. Öyle ki bahsi geçen tüketim sadece aynı maddî (yiyecek-içecek, giyim-kuşam, mobilya-mefruşat, vb., gibi) unsurları değil, aynı düşünsel (ideolojiler, lisanlar, değerler vb., gibi) unsurları da içeriyordu. Eskinin yerini alan bu yeni yapı, aslında bir tüketim toplumu demekti ve inşa edilen yeni hayat tarzıyla öncelikli olarak yurttaşların neyi tüketmeleri gerektiğini doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyip, istemediği tüketim biçimlerini marjinalleştirme eğilimi taşıdığı için olsa gerek, liberal-demokratik (ya da cumhuriyetçi) modern siyaset felsefesinin temel parametresi olan **niteliksel-doğal eşitlik** ilkesine aykırı bir biçimde, hayatı, kamusal ve özel diye ikiye ayırıyordu. Bu haliyle **kamusal alan**, maddî ya da düşünsel, tüketimi istenen şeylerin alanı; **özel alan** ise maddî ya da düşünsel, tüketimi istenmeyen şeylerin alanı oluyordu. En azından on dokuzuncu yüzyıl ve hatta yirminci yüzyılın ilk yarısı itibarıyla pratikte durum böyleydi. Böyle bir durumun sonucu da elbette ki tüm farklı din, dil ve etnik unsurların ve kültürel çeşitliliklerin belirli bir potada eritilerek ya da muayyen bir formda eşitlenerek, homojen hale getirilmesiydi. Bu tarih dışı yaklaşım, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir biçimde eleştiriye maruz kalmıştır.

Kültürel çeşitliliğin günümüz dünyasındaki tahminî görünümü şu şekilde tasvir edilebilir: 200 civarı müstakil devlet, bu devletlerin bünyesinde yaşayan 600 farklı dil grubu ve bu dilleri konuşan 5000 farklı etnik topluluk. İşte bu çeşitlilik, önemli ve potansiyel olarak ayrılıkçı bir dizi problemi de beraberinde getirmektedir. Mesela; siyasî meşruiyet, siyasî temsil, azınlık ve çoğunluk ilişkisi, dil ve din hakları, eğitim ve öğretimin nasıl olacağı, resmi tatiller, hatta resmi dil ve benzeri gibi semboller bu problemlerin sadece görünen kısımlarıdır. Bu problemlere yönelik ahlakî çerçevede savunulabilir çözüm arayışları, liberal-demokratik (ya da cumhuriyetçi) modern ulus-devletlerin karşısına dikilen en ciddi meydan okumalardır. Öte yandan; Batı ve Sosyalist Blok arasındaki soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte etnisite ve din temelli kültürel çatışmaların ortaya çıkması ve sosyalist blokta ve “üçüncü dünya” ülkeleri denilen ülkelerde liberal-demokratik (ya da cumhuriyetçi) kurumlar yaratma çabalarının başarısızlığa uğraması, burjuva toplumsal yapısının meşruiyet kaynağı olan **“evrensel insan hakları” (human rights)** öğretisini iyice kuşkulu hale getirmiştir. Söylemin kuşkuya yol açmasının belki de en önemli sebebi; ileri sürüldüğü ilk günden bu yana, fiili kültürel çeşitliliğe rağmen, yurttaşların ortak bir geçmişi, dili ve dini paylaştığı ideal bir site modelini işlemiş olmasıdır. Bu ideal uğrunda, homojen bir yapı yaratmaya çalışan modern ulus-devletler, kültürel farklılıklara yönelik oldukça sert politikalar izlemiş ve maalesef, egemen kültürel tarzın dışında kalan unsurlar ve azınlıklar ya zorla asimilasyona tabi tutulmuş

ya da kitlesel sürgün veya etnik temizlik yoluyla ortadan kaldırılmışlardır. Diğer bir kısım uygulamalarda ise farklılıklar fiziksel tecrit ve ekonomik ayrımcılığa tabi tutulup, sivil-siyasî haklardan mahrum bırakılarak yabancı muamelesi görmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, kültürel çeşitlilikleri korumaya ve egemen kültürle diğer kültürler arasındaki potansiyel çatışmaları düzenlemeye yönelik, farklı bir yaklaşımın gerekli olduğu kabul edilmiş ise de bu, farklı kültürel grupların üyelerine tanınan haklar yoluyla zayıf grupların doğrudan koruması şeklinde değil; kültürel azınlıkların grup üyelikleri gözetilmeksizin, tüm bireylere tanınan temel sivil ve siyasî haklar, onlar için de teminat altına alınarak, dolaylı yoldan korunmaları şeklinde uygulanmıştır. Bu yeni yaklaşıma göre, bireysel haklar sağlam bir temele oturtulduğu taktirde ayrıca etnik, kültürel ya da dinsel, başka hakların tanınmasına lüzum kalmayacaktır. Böyle bir yorumun pratikteki anlamı; evrensel insan haklarının, farklılık ya da azınlık hakları kavramına karşıt olarak, üyeleri eşit muamele gören azınlıkların, özgürlüklerini sürdürmeleri için kendilerine kolaylık sağlanmasını meşru diye talep edemeyecekleri, ikâme haklar niteliği taşıdığıdır. Bu düşünceden hareketle ki ***Birleşmiş Milletler***, 1948'de yayınlamış olduğu ***İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi***'nden etnik ve kültürel azınlıkların haklarına ilişkin tüm imaları çıkarmış, ancak bu tavır, etnik ve dinsel hakların talep edilmesini yine de engelleyememiştir. ***Birleşmiş Milletler***'in bu tavrının arka planında yatan neden, muhtemelen Avrupa'nın din savaşlarıyla ilgili tarihsel tecrübesidir. Şöyle ki: Protestanlığın ortaya çıkışıyla birlikte, Katoliklerle Protestanlar arasında yaşanan din savaşları, kilise ve devletin ayrışması şeklinde sonuca bağlanınca, devlet, dinî anlayışlar karşısında tarafsız hale getirilmiş, böylelikle de dinsel farklılıklar, bireysel ibadet özgürlükleri teminat altına alınarak dolaylı yoldan korunmuş ve farklı inançtaki insanlar da devletin ayrımcılığı ya da onaylamaması gibi bir durumla karşılaşmaksızın ***kamusal alanda*** eşit konuma yükselmişlerdir. Avrupalı insanlar için gerçekleşen bu ***eşitlik***, elbette ki evrensel insan hakları söylemi açısından çok önemlidir ve Katolik ya da Protestan ayrımcılığını önlemesi noktasında belli bir kıymeti haizdir. Ancak, dinsel farklılıklar yalnızca Hıristiyanlık çerçevesinde değerlendirilemeyeceği gibi, şu veya bu dine mensup olan insanlar da tek bir etnisiteye mensupmuş gibi değerlendirilemez. Ne var ki İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yapılan evrensel insan hakları savunuları, Avrupa'daki kilise ve devlet ayrışmasına dayanan dinsel hoşgörünün, tüm dinsel ve etnik-kültürel farklılıklarla baş etmek için bir model oluşturduğunu farz etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa'da reforme edilen dinî anlayışlar gibi, diğer bütün dinî anlayışlar ve diğer bütün etnik-kültürel kimlikler, insanların özel hayatlarında (***özel alanda***) ifade etmekte özgür oldukları,

ancak toplumsal hayatta (*kamusal alanda*) belirleyici olmaması gereken ve devleti ilgilendirmeyen şeylerdir. Devlet, insanların bu nevi tikel bağılıklarını ifade etmelerine karşı çıkmaz ise de bu gibi ifadeleri desteklemez de. Devletin yegâne tavrı, tikel bağılıklara yönelik “*iyi niyetli ihmal*”dir. Her ne kadar etnik-kültürel kimlikler böylesi yaklaşımlarla tikel bağılıklar olarak görülüp, sözde iyi niyetle ihmal edilmeye çalışılmış ise de azınlık haklarının, evrensel insan hakları kategorisi altında toplanamayacağı giderek daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Açıktır ki *evrensel insan hakları* kıstasları, kültürel farklılıklarla ilgili bir çok problemi çözmekte yetersizdir. Şöyle ki; geniş bürokratik yelpazede, parlamentolarda, mahkemelerde, okullarda, kısacası tüm kurumsal yapı ve örgütlenmelerde hangi dil hangi ölçüye göre resmi dil kabul edilecektir? Farklı etnik ya da dilsel gruplar, kamu okullarında kendi anadilleriyle eğitim görebilecek midir? Ülke içerisindeki kültürel farklılıkların, yerel bir bölgede çoğunluk oluşturmalarını sağlayacak şekilde, idarî birimler olarak teşkilatlanmalarına izin verilebilecek midir? Siyasî mevkiler, etnik ya da kültürel oran ilkesine göre dağıtılabilecek midir? Bölgesel kaynaklar nasıl kullanılacaktır? Azınlıkların entegrasyon sorumluluğu ne kadardır? Göçmenler ve mültecilerin hukukundan da bahsedilebilir mi? Bu tür sorunlara yönelik çözümsüzlüğün temel nedeni; evrensel insan hakları söyleminin bunlara yanlış çözümler üretmesi değil, çözüm üretmemesidir. Mesela: “*Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzu bahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir.*” demek; uygun dil politikasının ne olacağına dair bir şey söylemez. “*Herkes, herhangi bir devletin sınırları dahilinde serbestçe seyahat ve ikâmet hakkına sahiptir.*” demek; göç ve vatandaşlığa kabul politikaları hakkında herhangi bir fikir vermez. “*Halkın iradesi hükümet otoritesinin esasıdır, bu irade gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devrî ve dürüst seçimlerle ifade edilir.*” demek; halkın homojen bir kültüre mi yoksa farklı kültürlere mensup çeşitliliğe mi karşılık geldiği hususunda herhangi bir tanım yapmaz. “*Her şahsın eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim safhalarında böyle olmalıdır. İlk öğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim liyakatlerine göre herkese tam bir eşitlikte açık olmalıdır.*” demek; hangi dille eğitimin yapılacağına ya da herkesin kendi anadiliyle eğitim yapıp yapamayacağına dair bir netlik içermez. Bu sorunlar her ulus-devlette egemen, çoğunlukçu karar alma süreçlerinin keyfine terk edilmiştir. Egemen kültür dışındaki çeşitlilikleri ve

azınlıkları otoritenin insafına bırakan bu yaklaşımın doğal sonucu ise maalesef dinsel ya da etnik-kültürel çatışmaları körüklemek ve şiddete kapı aralamak olmaktadır.

Karşılaşılan bu problemlere, etik-ahlakî çerçevede hakkaniyetli bir çözüm bulmak için, evrensel insan hakları öğretisine bir, çok-kültürlülük ya da etnik-kültürel farklılık hakları fikrasi eklemek gerekir. Böyle bir fikranın zorunluluğu çok-kültürlü, çok etnisiteli ya da çok dinli bütün ülkelerde kendisini acı bir biçimde hissettirmektedir. Bu mesele çözülmeye dek, kalıcı barışın ve siyasal istikrarın sağlanacağına dair herhangi bir ışık da şu an için maalesef gözükmemektedir. Günümüzde, çok-kültürlülük ya da etnik-kültürel farklılık haklarının uluslar-arası ilişkilerin merkezine oturmuş olması, bu yüzden şaşırtıcı değildir. Mesela; *Avrupa Güvenli ve İşbirliği Konferansı* (AGİK) 1991’de “*Ulusal Azınlıkların Hakları*” üzerine bir bildiriye benimsemiş ve 1993’te bir “*Ulusal Azınlık Yüksek Komiserliği*” kurmuştur. Aynı şekilde, *Birleşmiş Milletler*; “*Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Ait İnsanların Hakları Bildirgesi*” (1993) ve “*Yerli Halklar Evrensel Bildirgesi Taslağı*” (1988) üzerine tartışmalar yürütmektedir. *Avrupa Konseyi* 1992’de azınlık dil hakları üzerine bir bildirgeyi, “*Bölgesel ya da Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı*”nı benimsemiştir. Elbette ki bu çalışmaların hepsi eleştiriye açıktır. Ancak, meselenin müzakereye konulmuş olması bile çok-kültürlü dünya için ümit vericidir (Kymlicka, 1998: 25-32).

Şüphesiz, çok-kültürlülük ya da etnik-kültürel farklılık hakları talebi, insanların farklı kimlikleri için bir anlamda “*eşit tanınma*” talebidir. Bu talep, *tanınma* ve *kimlik* arasında bulunduğu varsayılan bağıntılarla daha da aciliyet kazanmaktadır. Kimlik; bir insanın kim olduğunun, daha doğrusu kendi varoluşunun temel niteliklerinin neler olduğunun, kendisi tarafından tespit edilmesi ve tanımlanmasıdır. Ancak kimlikler, tanınma ya da tanınmama yoluyla, çoğu zaman da yanlış tanıma yoluyla biçimlenirler. Devlet; şu ya da bu kimliğe yönelik, horlanan, aşağılanan ya da seilmeyen bir imajı yansıtıyorsa o kimliği taşıyan insanlar, kaçınılmaz olarak zarar göreceklerdir. Daha da ilerisi o insanlar; sahte, çarpıtılmış ve indirgenmiş bir varoluş tarzına hapsedilerek baskı altına alınacak ve bunun da ötesinde, özsaygılarını yitirmenin getirdiği acıya katlanarak yaşamaya mahkum edileceklerdir. Örneğin; egemen beyaz toplumda “*zenciler*”in durumu böyledir. Beyaz toplum, birkaç kuşaktır zencilere kendilerinin aşağılanmış bir imgesini yansıttığından, zencilerden bazıları, bu imgeyi benimsemeye karşı gerekli direnci dahi gösterememiş durumdadır. Nitekim, zencilerin kendilerini değersiz görmeleri, içinde buldukları ezilmişlik pozisyonunun sürdürülmesinde en güçlü araçtır. Tabiatıyla buna karşı yapılması gereken ilk iş, zorla dayatılmış olan bu yıkıcı

kimlikten kurtulmak olmalıdır. Çünkü; herhangi bir kimliği tanımama ya da yanlış tanıma tavrı, sadece farklılıklara gereken saygıyı göstermeme noktasında kalmamakta, acı verici bir yaranın sürekli açılmasına neden olarak, kurbanlarını sakatlayıcı bir biçimde, kendilerinden nefret ederek yaşamaya da mahkum etmektedir. Dolayısıyla; farklı kimliklerin “*eşit tanınma*”sı, yalnızca insanlara gösterilmesi icabeden saygının bir gereği değil, can alıcı önemi haiz temel bir ihtiyaçtır aynı zamanda. Haddizatında; çok-kültürlülüğün ya da etnik-kültürel farklılıkların “*eşit tanınma*”sı talebi, liberal-demokratik (ya da cumhuriyetçi) sistemin, bireylere yönelik *niteliksel-doğal eşitlik* argümanının mantıksal bir uzantısıdır. Muayyen bir kimliği taşıyan bireylerin özgünlüğü olduğu gibi, muayyen bir kültürü taşıyan halkların da özgünlüğü vardır. Bireylere gösterilmesi istenen saygı ve tanınmanın, doğal olarak halklara, yani kültürlere de gösterilmesi gerekir.

Kimlik ile *eşit tanınma* arasındaki yakın ilişkiyi anlamada, modern hayat tarzının ana ekseninde ağır basan monolitik eğiliminin neredeyse görülemez hale getirdiği, insanlık durumunun can alıcı bir özelliğini göz önünde tutma lüzumu vardır. Bu özellik diyalojik niteliktedir. Şöyle ki; insanlar, kendilerini açıklayabilecek, böylelikle de kimliklerini tanımlayabilecek bireyler olma durumuna, ifadeyi mümkün kılan tüm dışavurum tarzları anlamında zengin insanî dilleri edinerek ulaşırlar. Bu dışavurum tarzları, başkalarıyla etkileşim içerisinde öğrenilir. Yani kimlikler, herkesin kendi başına elde ettiği monolojik bir şey değil, aksine diyalojik bir şeydir. Elbette insanların kendi kanaatlerini, görüşlerini, tavırlarını geliştirmesi, bunları büyük ölçüde tek başına düşünerek kazanması da beklenir. Ancak, kimliklerin tanımlanması gibi meselelerde işler böyle yürümez. Kimlikler her zaman, diyalog içerisinde, zaman zaman da çatışmalarla tanımlanır. Liberal-demokratik (ya da cumhuriyetçi) modern ulus-devletle insanların karşısına sorun olarak çıkan şey, tanınma ihtiyacı değil, tanınma çabasını başarısızlığa uğratabilecek şartların oluşmasıdır. Geleneksel yapılarda insanların kimlikten ve tanınmaktan söz etmiyor oluşları, kimliklerin bulunmadığı ya da tanınmaya dayanması nedeniyle değil, bu kavramların sorun teşkil etmemesi yüzündendir. Meselenin modern yapıda soruna dönüşmüş olması, bu yapının ekonomik ya da siyasal nedenlerden kaynaklanan bir homojenite dayatması yüzündendir. Çok-kültürlülük ya da etnik-kültürel farklılık hakları tartışmalarının ardında da yatan, eşit tanınmayı engelleyen bu homojenite dayatmasıdır.

Bir kimliğin ya da kültürün *eşit tanınması* elbette *kamusal alan*ın ona eşit düzeyde açık olmasını gerektirir. Bu talebin arkasında bulunansa evrensel eşitlik ilkesidir. Kamusal alanın her kimliğe ve her kültüre eşit düzeyde açık olmaması, yurttaşların birinci ve ikinci

sınıf diye bölündüğünün bir göstergesidir. Böyle bir durum da geleneksel aristokratik siyasal sistemin, *liberal demokrasiye* (ya da *cumhuriyete*) değil; *oligarşiye* ya da *diktatörlük* modeline dönüştüğünü ifade eder. Bu husustaki yanıltıcı olan nokta; eşit tanınmaya yönelik iki tür politikanın yürütüldüğünün dikkate alınmamasıdır. Söz konusu politikalardan ilkinde göre eşit tanıma ilkesi, insanlara, farklılıklarını dikkate alarak davranılmasını gerektirir. İkinciye göreyse, eşit tanıma ilkesi, insanlara, farklılıklarını görmezden gelerek davranılmasını gerektirir. Birinci politikanın ikincisine yönelttiği suçlama, ikincinin insanları, kendilerine aykırı olan tekörnek bir kalıba girmeye zorlayarak kimliklerini inkâr ettiğiidir. İkinci politikanın birinciye getirdiği suçlamaysa birincinin ayırım gözetmeme ilkesini göz ardı ettiğiidir. Eşit tanınma politikasının, farklılıkları görmezden gelen sözde tarafsızlık ilkesi, aslında hegemonyacı türdeş bir kültürün yansımasıdır. Böylesi bir sistemde, kültürel çeşitlilikler ve azınlıklar, elbette ki kendilerine yabancılaştırılıyorlar demektir. Bunun neticesinde ise sözde adil olan ve farklılıkları görmezden gelen politik yapılar, farklı kimlikleri baskı altına almaları nedeniyle yalnızca insanlık dışı davranmakla kalmıyor, alttan alta işleyen, ince ve bilinçli veya bilinçsiz bir yolla, büyük ölçüde ayırım gözetici bir tutum takınmış oluyorlar. Evrensel insan hakları söyleminin, istemeyerek de olsa düşmüş olduğu durum, bundan başkası değildir.

Gelinen bu noktada belirtilmesi gereken belki de en önemli husus şudur: Farklı kimliklere sahip insanlar ahlak ve hukuk çerçevesinde nasıl ki niteliksel-doğal olarak eşit değerde ve eşit ölçüde saygıya layık iseler farklı kültürler de eşit değerde ve eşit ölçüde saygıya layıktırlar. Şayet; dinsel ya da etnik-kültürel çeşitliliklerden veya farklılıklardan kaynaklanan yahut da kaynaklanması muhtemel olan çatışmalar çözüme bağlansın isteniyorsa yapılması gereken ilk iş, dünyanın, hatta ülkelerin ve toplumların çok dinli, çok kültürlü ve çok etnisiteli olduğunu kabullenmektir. Bu kabul; evrensel insan hakları söyleminin, özgürlük ve eşitlik ilkesinin de gereğidir. Buna yönelik atılması gereken öncelikli adım da şüphesiz tek biçimli, monolitik-kültür eğitim anlayışının değiştirilmesidir. Modern-ulus devletlerde yürütülen dominant kültür merkezli eğitim-öğretim faaliyetleri, kültürel farklılıklara ve azınlıklara yönelik aşağılayıcı bir imaj yansıttığından, kimlik dejenerasyonuna yol açmakta ve öz-saygının yitirilmesine neden olmaktadır. Egemen kültürler kendi hegemonyalarını, ezilenlerde bir aşağılık imajı yerleştirerek kurarlar. Bu nedenle, özgürlük ve eşitlik savaşımı bu imajın düzeltilmesinden geçer. Çok-kültürlü yeni eğitim anlayışıyla hedeflenen işte bu düzeltme sürecinin gerçekleştirilmesini sağlamaktır (**Taylor, 1996: 42-8**). Realite şu ki farklı kültürler vardır. İnsanlar; hem dünya ölçeğinde, hem de tek tek her toplumun içinde bu

farklılıklarla yaşamayı öğrenmek zorundadırlar. Kültürel rölativizm ile evrensel insan hakları arasında tercihe mahkum olmamak için, insan haklarının evrenselliği ile özgüllüğünün birleştirilmesine ve böylece evrensel insan hakları için bile sınırlı bir göreliliği kabul etmeye ihtiyaç vardır. Tabiatıyla sorun bir ahlak sorunudur. Kültürel çeşitliliklere ve azınlıklara yönelik, “farklılıklar niçin eşit kabul edilsin?” suali sorulacaksa; evrensel insan hakları öğretisinin “*bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğar*” söylemine yönelik de “niçin” suali sorulabilir demektir. Şüphe yok ki “*eşitlik*” kabulü, etik *a priori* bir varsayımdır. Bu nevi sorulara yönelik tek tutarlı ve geçerli cevap, “*kendiniz için istemediğiniz şeyleri başkaları için de istemeyiniz*” ya da “*kendiniz için istediğiniz şeyleri başkaları için de isteyiniz*” şeklindeki “*altın kural*”dan başkası değildir (Donnelly, 1995: 119-135).

Özetlemek gerekirse; *Katolik* geleneğe ve siyasal *Aristokrasiye* karşı inşa edilen yeni *burjuva* toplumsal yapısının meşruiyet zeminini oluşturan “*evrensel insan hakları*” öğretisi (*human rights*), etnik-kültürel veya dinsel ya da ideolojik bakımdan hayli çeşitlilik gösteren toplumların, bu farklılıktan kaynaklanan sorunlarına etik çerçevede çözüm üretmekte yetersizdir. Esasen çözüm üretmek bir tarafa, genellikle bu sorunları görmezden gelmektedir. Evrensel insan hakları standartları, farklılıklardan müteşekkil yerel-kültürel kurumların düzgün kalabilmeleri için gerekli, ancak yeterli olmayan standartlardır (Rawls, 2003: 84-87). Söz konusu farklılıkları “*iyi niyetli ihmâl*” adı altında da olsa görmemezlikten gelmek, günümüz dünyasında artık mümkün değildir. Bu sorunlara etik-ahlakî çerçevede hakkaniyetli bir çözüm bulmak için, evrensel insan hakları öğretilerine, “çok-kültürlülük ya da etnik-kültürel farklılık hakları” fıkrası eklemek gerekir. Bunun diğer anlamı, “burjuva kamusal alanı”nın homojeniteden vazgeçilerek heterojeniteye, yani çok-kültürlülüğe ve çoğulculuğa açılmasıdır. Farklı kimliklere sahip, farklı kültürlere mensup bireylerin, müşterek kullanım alanı olarak *kamusal alanın*, *eşit tanınma* alanı olabileceği yegâne form; bu alanda toplananların, kimliklerini ve kültürlerini değiştirmeden, farklılıkları içerisinde ayniliklerini görebilecekleri bir formdur. Farklılıklar; kamusal alanda yalnızca tek bir yönden görülmeye başlandığında veya onların kendilerini yalnızca bir tek perspektiften sunmalarına izin verildiği takdirde, adil eşit ve müşterek dünyanın sonu gelmiş demektir (Arendt, 1994: 74-85). Şüphe yok ki bu konularda Türkiye toplumunun da kat etmesi gereken hayli mesafe vardır.

KAYNAKÇA:

- Arendt, H. *İnsanlık Durumu*, Çev., B. S. Şener, İletişim Yay., İstanbul, 1994.
- Donnelly, J. *İnsan Hakları*, Çev., M. Erdoğan-L. Korkut, Yetkin Yay., Ankara, 1995.
- Friedman, L. M. *Yatay Toplum*, Çev., A. Fethi, İş Bank - Kültür Yay., İstanbul, 2002.
- Kymlicka, W. *Çokkültürlü Yurttaşlık*, Çev., A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998.
- Rawls, J. *Halkların Yasası*, Çev., G. Evrin, İstanbul Bilgi Üni. Yay., İstanbul, 2003.
- Taylor, C. *Çokkültürcülük*, Çev., Y. Salman, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996.